

ДУХОВНА КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ В УМОВАХ ПОСТМОДЕРНУ ТА ТРАНСФОРМАЦІЇ ДО ЛІБЕРАЛЬНИХ ЦІННОСТЕЙ

Проблема співвідношення духовної культури особистості з духовною культурою суспільства має не тільки суто „технічне” значення щодо їх розмежування. На вістрі цієї проблеми зіткнення певних наукових парадигм, світоглядних конструкцій, філософських підходів, соціокультурних традицій ліберального або технократичного характеру. Наслідки вирішення цієї проблеми визначають соціальний статус особистості в суспільстві: чи має вона достатню свободу буття у світі, чи є об’єктом маніпулювання або духовного чи інших форм соціального насильства. Відповідь на питання: „Чому в Україні існує така глибина чиновничого проникнення в життя людини?” – який поставив президент України Віктор Ющенко на суспільних слуханнях „Виклики та випробування свободи” знаходиться саме в цієї площині проблеми і є відображенням історичного розвитку країни та домінуванням феодального типу культури в державі. Розбудова демократичного суспільства, відкритого європейським цінностям лібералізму вимагає подолання стереотипів домінування суспільної духовної культури над особистісної або їх тотожності насамперед в концептуальній сфері філософської науки. Тому автор вважає необхідним зробити перший крок в формування синергетичної моделі духовної культури особистості та визначенні системи її взаємодії з духовною культурою суспільства, спираючись на певні методологічні засади світової та вітчизняній філософської думки.

Сучасний етап дослідження проблеми співвідношення особистісної та суспільної духовної культури здійснюється в умовах постмодерну, який на

думку Володимира Ярошовця є „емансипатором свідомості цивілізації від „ідеалів-ідолів” минулої епохи, які гальмували, обмежували багатовіковий процес самореалізації особистості” [2, с.6] та відрізняється деканонізацією традиційних ціннісних центрів, нелінійністю, як відмовою від універсальної мови та мислення, поліфонічністю, толерантністю, та поліваріантністю, мета якою є звільнення людської духовності, суб’єктивності, творчої активності від сформульованих в минулому норм, регулятивів, котрі сьогодні перетворились на ілюзії та помилки, що заважають вільному розвитку особистості”[2, с.7]. Постмодернізм є наслідком укорінення в цивілізаційній свідомості ліберальних цінностей, в напрямок яких зараз здійснюються трансформаційні процеси в Україні. Вітчизняний дослідник Рязанова Л.С. відмічає, що лібералізм був результатом світоглядної революції та виник епоху Відродження та нового часу, коли була зруйнована феодальна соціокультурна доктрина, яка засуджувала всяку активність, тому, що гідність християнина заключалась в упокоренні та покірності долі та владі. Вона підкреслює, що лібералізм – це не тільки „звернення до міцної особистості, яка має високий інтелект, це – трактування багатовікового культурного наслідування, як пережитків минулого, які перешкоджають емансипації особистості”[3, с.189].

Зміна наукової парадигми в умовах постмодерну викликало зміну акцентів в розмежуванні філософів: якщо наприкінці XIX – початку XX ст. в межах традиційного вирішення „основного питання філософії” здійснювалось розмежування по „лінії Платона або Демокрита”, то наприкінці XX ст., коли в якості такого питання стало визнаватися специфіка та сенс буття людини у світі, загалом свідомий вчений Ф.А.Хайек на підставі цієї відправної крапки духовного розмежування здійснив розподіл філософів на прихильників лібералізму і тоталітаризму. На його думку, джерелом лібералізму є ірраціоналізм, а джерелом тоталітаризму – раціоналізм, „лібералізм виник завдяки ідеям Юма, Вольтера, Адама Сміта і Канта, а тоталітаризм – з ідей Гегеля, Конта, Фейєрбаха і Маркса”[4].

Категорична позиція Ф.А.Хайєка – викликала стан своєрідного духовного шоку та свідомий вибір позиції:

1. **Послідовний захист та несвідома апеляція до авторитету прихильників ірраціоналізму.** Найбільш радикальна та послідовна в своїх частина філософів, як в часи іспанської інквізиції заявила про війну зі сцієнтизмом та раціоналізмом послідовно прямує в цьому напрямку: раціоналізм – це шлях до тоталітаризму, та розглядає ірраціоналізм гасло сучасної епохи. Спектр досліджень в цьому напрямку досить різноманітний: від відкритої апологетики ірраціоналізму та занурення до глибин містицизму (прикладом в цьому напрямку є монографія Алли Алексеєнко „Природа духовності”, в якій вона визначає ірраціональне „як потік інформації, що йде з космосу”, який здатні сприймати пророки та визначні діячі творчої еліти, щоб перекласти на мову раціонального пізнання, яке „не дає і в принципі не може дати знання суті предмета... начебто ковзає по поверхні...”[5, с.42], – до більш витончених форм: апеляції до категорій трансцендентної невизначеності або геометричного модулювання духовних процесів. Так остається не зрозумілим: яким чином збирається виявити та використати трансцендентні підвалини людської соціальності Ігор Карвіць, які на його думку дозволяють звільнитись від „влади масового споживання і вульгарного колективізму” [6, с.2]? Де, нарешті, логічне обґрунтування Ігорем Усановим „геометричної моделі душевного простору в якості „подвійної тріади”, або „тетрактиди”, що одночасно розглядається автором ще й як „подвійна сфера”, тобто „дуплексфера” [7, с.6]?

2. Вибір другого напрямку – це **умовчання, або ухід від загострення проблеми.** Так Любов Катаєва, яка в 1994 році поставила проблему взаємодії особи та культури, та невзираючи на те, що вона підкреслювала, що існує „примат суспільства і зневаження особистості” [8, с.10] та апелювала до категорій „сутність життя”, „життєвий шлях”, „життєтворчість”, обмежила себе розгляданням проблем їх цілісності,

питання розбіжностей духовної культури суспільства та особистості практично не ставляться. Людина представ як певний соціальний монстр, як „індивідуальна вироблена цілісність особи”, в якому „індивідуальне стає суспільним”. Ну як не нагадати про автора визначення людини, як „сукупність соціальних зв’язків” та забутого М.Бердяєва, який розглядав культуру, насамперед, як духовне явище особистості, якої в дослідженні взагалі відмовлено.

3. Здається більш плідною робота в іншому напрямку – в межах **дослідження проблем соціокультурної творчості людини**. В цьому напрямку слід відмітити дослідження Моргунова Г.В. „Духовна творчість як соціокультурний процес”[9]. Георгій Моргунов, посилаючись на роботи В.П.Андрющенка, В.Е. Давидовича, Ю.О.Жданова, Є.С.Маркаряна, В.М.Межуєва підкреслює існування як „зовнішньої” культури, як цінності, накопиченого досвіду” та „внутрішньої” культури, як засобу особистого існування”, розглядає її в контексті „розвитку свідомості особистості в процесі здійснення її діяльносних сил” [9, с.2]. Підкреслив її універсальний характер (до сфери її він відносин не окремі прояви в духовних галузях, а усе, що впливає з глибин духовного життя, є проявом саморозвитку та самоствердження особистості), він відмічає що залишається не з’ясованої методологія і методика дослідження духовної творчості, її структури, елементного складу”[8, с.3]. Слід відзначити і ще одну проблему: не кожна новація є проявом культури; творчість; яка „відірвана” від духовної культури особистості лишає себе чітких методологічних заснов щодо її визначення.

4. Прикладом пошуку такої методології, як спроб **знаходження нових підходів розв’язання проблеми**, є звернення Георгія Вдовіченка до тих пластів вітчизняної культури, якої ще не отримали вдару від диктату тоталітаризму. На підставі аналізу творчої спадщини М.Г.Хвильового, М.Г.Куліша, О.С.Курбаса робить висновок, що вони, ще початку ХХ сторіччя, „обравши за теоретичну і методологічну основу плеханівську

інтерпретацію марксистської естетики, сполучили її з культурно-історичної концепції Ф.Шлегеля, доповненою постулатами концепцій Ф.Ніцше та вчення О.Шпенглера про фаустівську душу, зробили з цього оригінального синтезу вихідних положень марксизму і „філософії життя” концепцію „громадської людини” – повноправного суб’єкта розвинутого громадянського суспільства, потенційно відкритого для „всебічної соціокультурної комунікації, провідного носія „творчої ініціативи”, ноуменальної „життєвої енергії”, інтелектуальних здібностей, відтворювача і творця національної культурної традиції” [10, с.14-15].

Автор пропонує для обговорення модель духовного мікрокосмосу – духовної культури людини, яка, на його думку поєднує як духовну спадщину вітчизняних дослідників, які не перервали традицію раціонального дослідження, так і виданих представників західноєвропейської філософії, які справедливо вважали, „що попередня філософія зосередила увагу на загальних сутностях, ігноруючи існування, яке завжди індивідуальне” (С.К’єркегор), але „намагались довести, раціоналізм неспроможний охопити і пояснити все розмаїття навколишнього світу” [5, с. 38-39]. Він розглядає духовну культуру особистості як поле пошуку колективних смислів буття людини у світі, формування загальнозначущих цілей, схем та алгоритмів діяльності, в процесі усіх форм життєдіяльності, освіти, управління та спілкування. Виходячи з методологічного підходу М.С. Кагана про взаємозв’язок духовної культури особистості та суспільства в механізмах „упредметнення” (самореалізація) та „разпредметчення” (оволодіння певними знаннями, цінностями), автор пропонує духовної культури особистості, яка включає в себе:

1. **Гносео-аксеологічний** аспект, який розкриває стратегію духовної еволюції особистості в часовому вимірі її життя за допомогою категорій „життєвий шлях”, „духовний простір” особистості, а також категорії, які підкреслюють різний рівень оволодіння певними знаннями та цінностями:

„відкрита” або „актуалізована культура”, „екстрапольована” або „культура майбутнього”, яку індивід прагне отримати, або здійснити, „приховану”, яка тільки розробляється іншими, акмеологічну культуру, або культуру творчого розвитку, яка спрямована, насамперед, на переробку та переосмислення раніш отриманих цінностей, а також „архівну” – засвоєну, але не прийняту культуру. Найбільш послідовне духовна розбудова власного духовного простору включає процеси цілеполагання – формування певної стратегії розвитку, навігацію – вибір каналів творчого пошуку, візуалізації та фіксації – приблизного та більш адекватного знаходження певної галузі ідей та концепцій.

2. **Креативний компонент**, або горизонтальний зріз духовної культури особистості автор розглядає в існуванні двох каналів сприйняття та перебудови світу – структури правопівкульного мозку, який мотивує свободу волі людини до творчості, формує інтуїцію та цілісне, синтезоване осяяння предмета, та структури лівопівкульного мозку, який сприяє накопиченню знань та цінностей культури та їх логічну переробку. Автор вважає, що саме бінарна структура мозку, яка виникла 30-40 тис. років тому, привела до формування сучасної людини, відкритої не тільки до наукового пізнання та накопичення знань культури аналітичної структури та свободи творчого духу структури синтезування, але й народженню їх синергетичної креативної взаємодії – свідомості, совісті, натхнення [11, с. 184]. Ми не знаємо, що або хто дарував людині таку складну, нестабільну й тому – вічно рухому систему взаємодії зі Всесвітом, але завдяки їй людина навчилася ставити проблемні питання свого буття, бути носієм та творцем духовної культури. Відмова від розуміння, що „іраціональні” форми – воля, творчість, інтуїція та цілісне осяяння є функціями „раціонального” мозку причиною сучасних атак іраціоналізму для якої нема наукового підґрунтя; прагнення до захисту свободи полягає ні в зануренні в глибини містицизму, а в визначенні статусу духовної культури особистості.

3. **Функціональний компонент**, або вертикальний зріз духовної культури особистості включає до себе чотири об'єкта, до яких співвідноситься індивід: до культури суспільства, до певної проблемної ситуації дійсності, до іншого та до себе. Сукупність відношень особистості до цих об'єктів автор пропонує розглядати як:

1). **Духовне засвоєння, акцентуалізацію та презентацію**, в межах яких здійснюється уся гама відношень до існуючої культури. Якщо акцентуалізація безпосередньо пов'язана з вибором цінностей суспільної культури, презентація – з її розробкою та даруванням суспільству.

2). **Духовну концентрацію** на вирішенні певної проблемної ситуації дійсності, межах яких здійснюються логічні операції дивергенції – поширення меж досліджуваної ситуації з метою забезпечення достатнього простору щодо пошуку рішення [12, с.14], трансформації, мета якої втілення натхненних здогадів та перебудови складного завдання в просте [12, с.52], конвергенції, яка здійснюється на останньому етапі прийняття рішень та має мету скорочення кількості можливих варіантів до одного [12, с.26] та інших операцій логічного мислення [12].

3). **Духовну взаємодію**, або спілкування, спектр взаємозв'язків якого включає як вирішення проблемної ситуації діалогу та передбачає необхідну духовну концентрацію (2) та звернення до інших в часовому вимірі і тому передбачає духовну презентацію (1) та охоплює процеси управління, педагогічного впливу, співробітництва та взаємодопомоги, маніпулювання свідомістю та інші.

4). **Духовну самоорганізацію**, яка пов'язана с процесами саморефлексії та адаптації до екстремальних та трагічних умов буття та протидії процесам духовної дезорганізації; прагнення до атарксії – подоланню страху та катарсису – духовному очищенню. Включення цього компонента в структуру духовної культури особистості – це перспективний шлях до подальшого розвитку концепції духовної культури особистості.

Зрозуміло, що в контексті розгляду питання співвідношення духовної культури особистості з духовною культурою суспільства мають особливе значення процеси **духовного засвоєння та актуалізації**, тому необхідно розглянути їх більш детально. На думку автора, вони включають три підгрупи:

а) конфронтації, або протидії: від редукції – повного знищення ключової ідеї, сакраментального смислу, контрадикції, яка розглядається як суттєва, але часткова зміна, – до нівелювання, фальсифікації, або реконструкції, яку автор розглядає як формування нового смислу на підставі віддзеркалення певної ідеї та надання їй протилежного смислу;

б) асиміляції, або повної згоди, підтримки ідеї – від деїфекації (від англ. Deification – обожнювання, преклоніння) та актуалізації певної концепції, коли особистість виступає в ролі пропагандиста ідеї, методології в нових умовах, – до ретрансляції, коли виконуються функції експресії (посилення форми), концентрації (звертання уваги на протиріччя, яке розкриває смисл), контекстуалізації – використання її в новому аспекті;

в) творчої перебудови та реконструкції, коли здійснюється безмежно великий спектр операцій та виконуються такі функції, як: відчуження символу, коли певна категорія набуває нового смислу; структурного синтезу та синхронізації (суттєва, якісна, творча переробка змісту), аугментації – логічного слідування та доопрацювання смислу; креативної інновації – формування нового смислу, яка здійснюється в формах модулювання (формування нової структури), деструкталізації (перебудови структури) та інтродьюкції (формування нової ідеї та презентація нового символу, категорії, закону, концепції).

На думку автора, така модель є тільки першим кроком для обговорення питання розмежування та поєднання духовної культури особистості та суспільства. Але її розбудова надасть можливість оформити статус та здійснити захист особистості від загроз глобалізації, подолати тиск на

раціоналізм, свідомість та інтелект, який штучно формується в умовах постмодерну.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ющенко.В.А. Доповідь на президентських слуханнях „Виклики, породжені свободою”. Київ. 28 листопада 2005 року.// Голос України. 29 листопада 2005 року.
2. Ярошовець В.І. Історія філософії – від структуралізму до постмодернізму. Підручник. – К.: Знання України, 2004. – 214 с.
3. Рязанова Л.С. Философские основания современного западного либерализма. // Вісник Донецького університету. Серія „Гуманітарні науки”. 1999. – Вип.. 2., С.187 – 192.
4. Ф.А.Хайек. Контрреволюция науки. Этюды о злоупотреблении разумом. Пер. с англ. М.: ОГИ, 2003, 288 с. // Вопросы философии. 2005г., № 5, С.187-188.
- 5.. Алексеєнко А.П. Природа духовності: Монографія. – Х.: Факт, 2004. – 240 с.
6. Карвіць І.В. Семантика трансцендентного в соціальному бутті людини. Автореферат на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук. Львів. 2005. – 17 с.
7. Усанов І.В. Топологія душевного простору особистості. Автореферат на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук. Х.: 2005. –20с.
8. Катаєва Л.О. Особа та культура: проблема взаємодії. Автореферат на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук. О.: 1994. – 25с.
9. Моргунов Г.В. Духовна творчість як соціокультурний процес. Автореферат на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук. К.: 1993. – 16 с.
10. Вдовіченко Г.В. Філософсько-культурологічні засновки осмислення феномену людського буття діячами українського відродження 20-х років ХХ ст. (М.Г.Хвиливим, М.Г.Куліш, О.С.Курбас).Автореферат на здобуття наукового ступеня канд. філос. наук. К.: 2001. –18 с.
11. Мищенко В.И. О новых подходах к анализу категорий духовной культуры современного руководителя. // Вчені записки: наукове видання; Випуск № 10. – Харків: ХІУ, 2003. – С. 180-187.
12. Міщенко В.І. Духовна культура сучасного військового керівника: інтелектуальний вимір (госарій філософських категорій щодо розвитку інтелекту військового фахівця та психолого-педагогічних термінів сучасного менеджменту). Х.: 2004. – 58 с.

Анотація

Міщенко В.І. Духовна культура особистості в умовах постмодерну та трансформації до ліберальних цінностей.

Стаття присвячена проблемі посилення тиску на раціональність в умовах постмодерну та трансформації до ліберальних цінностей на підставі помилковості ствердження, що вона є джерелом тоталітаризму. Виходячи з бінарної асиметричної структури мозку, автор звертає увагу на „раціональність” процесів, яки вважались ірраціональними та пропонує синергетичну модель духовної культури особистості. Така модель включає гносео-аксіологічний, креативний та функціональний компоненти та надає можливість побачити „гру розуму” в оволодінні та збагаченні культури. Включення в модель як процесів правопівкульної структури мозку (інтуїція, цілісне синтезування, осяяння, творча мотивація) та компоненту самоорганізації, пов'язаному з життєдіяльністю людини в трагічних або екстремальних умовах надає можливість для певної конвергенції в умовах постмодерну, коли живе, людське сприйняття життя органічне з'єднується з творчістю раціонального розуму, радісним та оптимістичним світосприйняттям, як це і є в дійсності у людини. Тільки в такому з'єднанні автор бачить і майбутнє філософії, і майбутнє цивілізації.

Ключові слова: духовна культура суспільства, духовна культура особистості, раціональність, постмодерн, тоталітаризм, лібералізм, ірраціоналізм, духовне засвоєння, акцентуалізація та презентація, духовна взаємодія, духовна концентрація, самоорганізація, креативність, синергетика, духовна конфронтація, редукція, реконструкція духовна асиміляція, деіфекація, ретрансляція, відчуження символу, структурний синтез та синхронізація, аугментація, модулювання, деструкталізація, інтродьюкція.

Автор

Міщенко Віктор Іванович

Старший викладач

Домашня адреса: м. Харків, вул. Чайковського 33-б, кв. 64

Тел.704-05-18.